

LAURENȚIU NICOLAE STAMATIN*

EDUCAȚIA ÎN SOCIETATEA IUDAICĂ A VECHIULUI TESTAMENT

„Și Dumnezeu i-a binecuvântat, zicând: Creșteți și vă înmulțiți și umpleți pământul și-l supuneți!” (Facerea 1, 28). Textul acesta, scris de proorocul Moise sub însuflarea lui Dumnezeu, a determinat pe evrei să considere familia ca așezământ sfânt, rânduit de Părintele ceresc. După cum citim în *referatul biblic* din Cartea Facerea, Creatorul i-a binecuvântat pe protopărinții Adam și Eva și, prin ei, întreaga umanitate, ca să fie rodnici, să se înmulțească, să umple pământul și să-l stăpânească. Astfel, prin rânduială divină, se institua căsătoria, care devenea baza fiecărei familii: Eva era chemată să se apropie cu smerenie și să comunice, în mod fizic dar și spiritual, cu trupul din care a fost luată, pentru a se înfăptui perpetuarea *neamului omenesc*: „raporturile dintre Dumnezeu și Israel devin modelul exemplar al raporturilor dintre bărbat și femeie în căsătorie, altfel spus, arhetipul sacru al cuplului uman”¹. Iar semnul legământului dintre Cel Atotputernic și oameni era întipărit tocmai pe trupul celui ce era rodul dragostei dintre soț și soție, și anume copilul: „Apoi a mai zis Dumnezeu lui Avraam: «Iar tu și urmașii tăi din neam în neam să păziți legământul Meu. Iar legământul dintre Mine și tine și urmașii tăi din neam în neam, pe care trebuie să-l păziți, este acesta: toți cei de parte bărbătească ai voștri să se taie împrejur” (Facerea 17, 9-14).

Prin cuvintele Celui Atotputernic: „de aceea va lăsa omul pe tatăl său și pe mama sa și se va uni cu femeia sa și vor fi amândoi un trup” (Facerea 2, 24), se puneau temelia unității monogamice a familiei. Această legătură monogamă, binecuvântată de Dumnezeu, a fost însă alterată din cauza păcatului original, săvârșit prin neascultare². Pentru noțiunea de familie, limba ebraică folosește termenul de baith (dar și mishpakha), care se referă atât la locuința care adăpostește pe membrii unei comunități, cât și la membrii și descendenții unei familii³.

În ceea ce privește educația copiilor (băiat – yeled; fetiță – yalda; nou născut de parte bărbătească – tinok; nou născut de parte femeiască – tinoket), halacha tradițională⁴ învață că numai tatăl poartă răspunderea pentru educația copiilor săi (ab-tatâ, părinte, cf. Judecători 17, 10; 18, 19), ca unul ce are datoria procreării: „Că l-am ales, ca să învețe pe fiii și casa sa după sine să umble în calea Domnului și să facă judecată și dreptate;

* Doctor al Universității „Ștefan cel Mare”, Suceava.

¹ P. Grelot, *Le couple humain dans l'Écriture*, Paris, Les Éditions du Cerf, 1969, p. 47.

² John Wesley, John Taylor, *The Doctrine of Original Sin: According to Scripture, Reason, and Experience in Answer to Dr. Taylor*, New York, Abraham Paul Printer, 1815, p. 283-289.

³ Petre Semen, *Arheologie biblică în actualitate*, Iași, Editura Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, 1997, p. 76.

⁴ Un corp de legi religioase evreiești, cuprinzând legi biblice (613 *mitzvot*), legi talmudice și rabinice, precum și diferite obiceiuri și tradiții.

pentru ca să aducă Domnul asupra lui Avraam toate câte i-a făgăduit” (Facerea 18, 19) sau „Să învățați acestea și pe fiii voștri, grăind de ele când ședeți acasă și când mergeți pe cale, când vă culcați și când vă sculați” (Deuteronom 11, 19)⁵. Astfel, el trebuia să-i învețe Tora pe fiii săi, să-l răscumpere pe întâiul născut, să-l învețe o meserie, să-l ajute să se însoare⁶ și să hotărască în privința căsătoriei fiicei minore (Tosefta Kiddushin 1:11; Talmud Kiddushin 29a)⁷. În perioada vechitamentară, știința de carte era un lucru deosebit, puțini dintre evrei cunoscând scrisul și cititul: „Și a prins un tânăr locuitor din Sucot și l-a întrebat și acesta i-a înșirat în scris pe căpeteniile și bătrânii Sucotului, care erau în număr de șaptezeci și șapte de oameni” (Judecători 8, 14). Mai târziu, au fost create instituții specializate pentru educația tinerilor: „Shimon ben Shatach a legiferat ca tinerii să meargă la școală” [mai degrabă decât să învețe acasă] (Ketubot 8:1)⁸. Un rabin mărturisea că, la Ierusalim, erau „294 tribunale și tot atâtea sinagogi, case de studiu și școli elementare” (Ketubot 105a), iar la Betar „400 de sinagogi și în fiecare dintre ele predau câte 400 de dascăli elementari, având fiecare în grijă 400 de elevi” (Ghittin, 58a).

Rabinul Samuel cel Tânăr a împărțit într-un anume fel perioadele de viață ale unui om: la vârsta de 5 ani se putea începe învățarea Torei⁹ (până la vârsta de 5 ani era încredințat mamei, iar de la această vârstă, tatăl era cel care se ocupa de educația lui; se putea recurge și la serviciile unui învățător/omen; dacă tatăl nu-l învăța pe copilul său poruncile, „era mai bine ca acesta să nu se fi născut” – Abot 5:21)¹⁰; la vârsta de 10 ani învăța Mishna; la 13 ani începea învățarea rugăciunilor speciale (la 13 ani băieții deveneau maturi, iar fetele, la 12 ani); la 18 ani se puteau căsători; la 20 de ani devenea apt pentru a se întreține singur prin practicarea unei meserii; la 30 de ani putea deveni învățător; la 40 de ani atingea desăvârșirea prin învățatură; la 50 de ani putea deveni sfătuitor; la 60 de ani era considerat un om în vârstă; la 70 de ani era deja bătrân; la 80 de ani era înaintat în vârstă; la 90 de ani ajungea la vârsta încovoierii; la 100 de ani era ca și cum ar fi fost mort, dispărut de pe acest pământ (Avot 5, 24).

Centrul educației israelite îl constituia ansamblul poruncilor dumnezeiești transmise prin Moise, porunci care nu trebuiau însușite doar din punct de vedere teoretic (Ieșirea 20, 2; 12, 26; 13, 8; Deuteronom 4, 9; 6, 7; 32, 7)¹¹. Astfel, adesea se spunea: „Un om cu capul gol nu poate avea teamă de păcat; un ignorant [al Torei] nu poate fi pios; un om timorat nu se poate instrui; un om pătimăș nu poate instrui pe altcineva; un

⁵ Catherine Hezser, *Jewish literacy in Roman Palestine. Texts and Studies in Ancient Judaism 81*, Tübingen, Mohr Siebeck, 2001, p. 43-44; Louis M. Epstein, *The Jewish Marriage Contract: a Study in the Status of the Woman in Jewish law*, New Jersey, The Lawbook Exchange, 2004, p. 72-75.

⁶ Vezi Tobit 4, 12-13. Existau și cazuri în care tânărul putea să se căsătorească fără a-și consulta părinții (Facerea 26, 34-35).

⁷ Joseph B. Meszler, *A Man's Responsibility: A Jewish Guide to Being a Son, a Partner in Marriage, a Father and a Community Leader*, Woodstock, Jewish Lights Publishing, 2008, p. 95.

⁸ Eliyahu Gurevich, *Tosefta Berachot: Translated into English with a Commentary*, Las Vegas, Lulu Publishers, 2010, p. 428-429. Citatele talmudice au fost preluate din *Le Talmud de Jérusalem*, tradus de Moise Schwab, Paris, Maisonneuve et Larose, 1977; A. Cohen, *Talmudul*, traducere din franceză de C. Litman, București, Editura Hasefer, 2007; *Talmudul, cartea sfântă a evreilor*, București, Editura Teșu, 2008.

⁹ Tora Scrisă – *Torah Shebichtav* (cele cinci Cărți ale lui Moise) și Tora orală – *Torah Shebe'al Peh* (Talmudul și Midrashul).

¹⁰ Vezi un studiu detaliat asupra acestei problematice în William H. Brackney, Craig A. Evans, *From Biblical Criticism to Biblical Faith: Essays in Honor of Lee Martin McDonald*, Macon, Georgia, Mercer University Press, 2007, p. 45-54. Vezi și Pr. Dumitru Abrudan, Diac. Emilian Cornițescu, *Arheologia Biblică*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1994, p. 129.

¹¹ Sfântul Teofan Zăvorățul: „Dintre toate sfintele lucrări, educația religioasă este cea mai sfântă” (Ionuț-Daniel Barbu, *Copilul, măsură duhovnicească a adultului*, în „Lumina”, an VIII, nr. 125 din 2 iunie 2012, p. 6).

om preocupat în mod excesiv de afaceri nu poate dobândi înțelepciunea. [...] Dacă ai studiat mult Tora, răsplata ta va fi mare. [...] Dacă doi oameni, așezați împreună, nu-și comunică nici o vorbă a Torei, aceștia sunt zeflemitori. [...] Cel care ia asupra sa jugul Torei se va vedea scăpat de jugul împărăției și de cel al grijilor acestei lumi. [...] Când zece oameni sunt adunați și se ocupă cu Tora, shekinah este în mijlocul lor. [...] Pe acela care uită un singur cuvânt din ce a studiat, Scrierea Sfântă îl consideră ca și cum și-ar fi pierdut viața. [...] Acolo unde nu este Tora, nu există moralitate. [...] Cel care cinstește Tora va fi onorat de către oameni. [...] Căznește-te mai puțin pentru a câștiga bunuri pământești și ocupă-te de Tora. [...] Cerceteaz-o mereu, căci vei găsi în ea toate lucrurile folositoare. [...] Mare este Tora, care dă viață celor ce o practică, în lumea aceasta și în lumea care va să vină” (Pirkei Avot – Capitolele Părinților 2. 6, 21; 3. 3, 6-7, 9, 21; 4. 8, 12; 5. 25; 6. 7). Apoi, „a învăța Tora este mai primit înaintea lui Dumnezeu decât a aduce arderi de tot” (Abot d’Rabbi Nathan 4; Menachot 110a; vezi și dialogul dintre Raba și Abaye în Rosh Ha-Shanah 18a), iar „studierea Torei și actele de caritate aduc iertarea păcatelor” (Berakhot 5a-b)¹².

Tocmai de aceea, rabinii prețuiau foarte mult Tora și tot ceea ce era în legătură cu deprinderea ei¹³: „Rabi Yose ben Kisma zicea: Mergeam odată pe drumul meu și am întâlnit un om care m-a salutat. I-am răspuns la salut și el m-a întrebat: Rabi, de unde vii? I-am răspuns: Vin dintr-o cetate cu înțelepți și scribi. Dacă ai vrea să te stabilești la noi, în reședința noastră, ți s-ar da un milion de dinari de aur și, în plus, pietre prețioase și perle. Chiar dacă mi-ați da, i-am zis eu, tot aurul, tot argintul, toate pietrele prețioase și perlele din lume, nu mă voi stabili niciodată altundeva decât într-o casă a Torei; iată ce stă scris în Cartea Psalmilor de mâna lui David, regele Israelului: Mai mult prețuiește pentru mine Legea gurii Tale decât o mie de lucruri de aur și de argint (Psalm 119, 72). În afară de asta, în ceasul în care omul părăsește lumea aceasta, nu-l urmează nici aurul sau argintul, nici pietrele prețioase sau perlele; îl însoțesc numai Tora și faptele bune. [...] Cel Sfânt, binecuvântat fie El, a creat cinci lucruri ca posesiuni speciale ale Sale în univers, și anume: Tora, cerul și pământul, Abraham, Israelul și templul” (Pirkei Avot 6. 8, 10). Importanța ei este mare, căci Însuși Dumnezeu a elaborat-o cu aproape două mii de ani înainte de crearea lumii (Geneza Rabbah 8, 2). Apoi, „dacă Israel va accepta Tora, va trăi, dacă n-o acceptă, va fi un haos de nedescris” (Shabbat 88a)¹⁴.

Primele învățături erau predate copiilor în cadrul familiei¹⁵. Cunoașterea legii divine era considerată a fi o adevărată comoară: „Luați învățătura mea mai degrabă decât argintul și știința mai mult decât aurul cel mai curat” (Pilde 8, 10); „Fiul înțelept ascultă de învățătura tatălui său, iar cel bațjocoritor nici de muștrare” (Pilde 13, 1); „Ține cu tărie învățătura și nu o părăsi, păzește-o căci ea este viața ta” (Pilde 4, 13); „Cel ce păzește învățătura apucă pe calea vieții, iar cel ce leapădă certarea rătăcește” (Pilde 10, 17); „Calea Domnului este o întăritură pentru cel desăvârșit” (Pilde 10, 29).

¹² Wolfgang Haase, *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, Berlin, Walter De Gruyter, 1980, p. 1161; E. P. Sanders, *Paul and Palestinian Judaism: a Comparison of Patterns of Religion*, London, SCM Press, 1977, p. 164.

¹³ Un model de „cateheză în familie” în lucrarea: Cătălin Vatamanu, *Valori educaționale biblice promovate în familie prin cateheză*, în „Teologie și viață”, serie nouă, Iași, an XXI, nr. 5-8/2011, p. 95-116.

¹⁴ *The Zohar*, Pritzker Edition, Translation and Commentary by Daniel Chanan Matt, vol. 5, Stanford, California, Stanford University Press, 2009, p. 134; Arthur Hyman, Ruth Link-Salinger Hyman, *Torah and Wisdom*, New York, Shengold Publishers, 1992, p. 59.

¹⁵ Cătălin Vatamanu, *Instruirea tânărului israelit spre a deveni slujitor al lui Dumnezeu*, în „Studii Teologice”, seria a III-a, an III, nr. 4/2007, p. 155.

Ignorarea ei aducea asupra omului numai nenorociri: „Și să zici: Pentru ce am urât povăța și de ce inima mea a urgisit certarea? De ce nu am ascultat de îndemnul dascălilor mei și spre cei ce mă învățau n-am plecat urechea mea? Puțin a trebuit să nu mă nenorocesc, în plină adunare și în mijlocul obștei”. (Pilde 5, 12-14). Ea îl îndruma pe om toată viața: „Ascultă sfatul și primește învățătura, ca să fii înțelept toată viața ta” (Pilde 19, 20)¹⁶. Existau și așa-numitele „școli profetice”, tinerii putând deprinde învățătura direct de la aleșii Domnului. În acest fel trebuie interpretat textul de la IV Regi 2, 3-7, unde ni se vorbește despre „fiii proorocilor cei din Betel” și „fiii proorocilor cei din Ierihon”. Ilie, Elisei și chiar Isaia au putut funcționa ca „profesori” în cadrul acestor „școli”¹⁷.

Un alt mod de educare religioasă a tinerilor îl reprezenta participarea la sărbătorile și pelerinajele iudaice¹⁸. Astfel, Elcana, soțul Anei, mama lui Samuel, „se ducea în fiecare an din cetatea sa, la Șilo, să se închine și să aducă jertfă Domnului Savaot” (I Regi 1, 3, 24). În altă parte ni se spune: „De trei ori pe an să se înfățișeze toți cei de parte bărbătească înaintea Domnului Dumnezeuului tău la locul pe care-l va alege El: la sărbătoarea azimelor, la sărbătoarea săptămânilor și la sărbătoarea corturilor, dar nimeni să nu se înfățișeze înaintea feței Domnului cu mâinile goale” (Deuteronom 16, 16). Apoi, la sărbătorile iudaice era obligatoriu să participe întreg poporul, bărbați, femei și copii: „A venit deci Moise și a spus poporului toate cuvintele Domnului și legile. Atunci a răspuns tot poporul într-un glas și a zis: Toate cuvintele pe care le-a grăit Domnul le vom face și le vom asculta!” (Ieșire 24, 3); „După aceasta s-au apropiat de el toți fiii lui Israel și el le-a poruncit tot ce-i grăise Domnul în Muntele Sinai” (Ieșire 34, 32); „Și a citit Ezdra din carte de dimineață până la amiază în piața cea de dinaintea Porții Apelor, înaintea bărbaților și femeilor și a celor ce erau în stare să priceapă și tot poporul a fost cu luare-aminte la citirea cărții legii. Ezdra cărturarul stătea sus pe un podeț de lemn, făcut anume pentru acest prilej [...]. Și a deschis Ezdra cartea înaintea ochilor a tot poporul, căci el se afla mai sus decât tot poporul și când a deschis el cartea, tot poporul stătea în picioare în piață” (Neemia 8, 3-5)¹⁹.

Un accent deosebit se punea pe educația viitorilor oficianți ai cultului iudaic: „Toți aceștia cântau sub conducerea tatălui lor în templul Domnului din chimvale, psaltirioane și harpe, la slujbele din templul Domnului, după arătările lui David sau ale lui Asaf, Iedutun și Heman. Iar numărul lor, cu al fraților lor care învățaseră să cânte înaintea Domnului, și al tuturor care știau acest lucru era două sute optzeci și opt” (I Paralipomena 25, 6-7)²⁰. Cel care se ocupa de învățătura aspiranților la „slujba celor sfinte” purta denumirea de „preot învățător”: „Multe zile a fost Israel fără Dumnezeuul Cel adevărat și fără de preot-învățător și fără de lege” (II Paralipomena 15, 3). Se prea

¹⁶ Shmuel Safrai, Menahem Stern, *The Jewish People in the First Century*, Volume Two: *Historical Geography, Political History, Social, Cultural, Religious Life and Institutions*, Minneapolis, Van Gorcum / Fortress Press, 1988, p. 561-631.

¹⁷ Leon Arion, *Familia în Sfânta Scriptură*, în *BOR*, an CXIII, nr. 1-6/1995, p. 228-229.

¹⁸ David Bridger, Samuel Wolk, *The New Jewish Encyclopedia*, West Orange, New Jersey, Behrman Publishing House, 1976, p. 143-146. Vezi și Esther Shkalim, *A Mosaic of Israel's Traditions: Holidays, Feasts, Fasts*, Englewood, New Jersey, Devora Publishing Company, 2006.

¹⁹ John H. Van Engen, *Educating People of Faith: Exploring the History of Jewish and Christian Communities*, Grand Rapids, Michigan, Eerdmans Publishing Company, 2004, p. 134-140; William H. Swatos, Peter Kvisto, *Encyclopedia of Religion and Society*, Walnut Creek, California, AltaMira Press, 1998, p. 256-257.

²⁰ Pentru cel care „cânta la templul Domnului” se folosea termenul de *hazzan* (Dan Urman, Paul Virgil McCracken Flesher, *Ancient Synagogues: Historical Analysis and Archaeological Discovery*, Leiden, Brill Publishers, 1998, p. 203).

poate ca materia de predare să fi fost luată din Pentateuh: Ieșirea cap. 23-31, 35-40; Levitic 1-7, 11, 13-14, 25, avându-se în vedere construirea Cortului mărturiei, sărbătorile, jertfele, legislația iudaică etc.²¹.

Primele școli au luat ființă în jurul templului, iar învățătorii erau rabini²². Unii comentatori consideră că prima referire la o școală publică, unde se preda învățătura biblică, este cea din Ecclesiastic: „Apropiați-vă către mine, cei neînvățați, și rămâneți în casa învățării!” (Cartea înțelepciunii lui Isus, fiul lui Sirah 51, 30)²³. Oricum, cert este faptul că primele școli dedicate tinerilor învățăcei au fost înființate de Simeon ben Shetah, aceasta petrecându-se pe la 80 î.Hr (Kethubot 8:32)²⁴. De asemenea, marele preot Iason a organizat un gimnaziu la Ierusalim (II Macabei 4, 9)²⁵. În primul rând, se pune accent pe disciplină și morală²⁶. Unii înțelepți considerau că i se putea atribui un anumit grad de vinovăție copilului sub un an, iar celui de peste doi ani i se puteau aplica unele pedepse pentru greșelile săvârșite. Curățenia sufletului copilului era adesea asemănată cu curățenia jertfelor aduse la templu: „Dumnezeu zice: jertfele sunt curate, așa și copiii sunt curați” (Pesiqta Kahana 60b, 61a)²⁷. Tânărul învățacel era privit cu seriozitate, ca un om matur, jocul cu copiii fiind considerat o pierdere de vreme: „Somnul de dimineață, vinul la amiază, jocul cu copiii și aciuirea prin casele celor neînvățați, acestea îl distrug pe om” (Rabinul Dosa ben Harkina în Abot 3:10)²⁸. Despre sistemul educativ iudaic, Ioseph Flaviu opina: „Căci toate ocupațiile, activitățile și discursurile se bazează pe sentimentul de pietate față de Dumnezeu, pentru că Moise nu a lăsat nimic în această direcție neexaminat și nereglementat. În fiecare mod de a instrui și educa există două căi: aceea a învățării orale, adică a întipăririi [învățării] prin audiere și aceea a învățării prin exersare [memorare]. [...] Dimpotrivă, dătătorii legii noastre [Dumnezeu și Moise] au unit cu multă prudență aceste două căi de instruire și educare. Căci, ei se bazează pe faptul că educația morală nu trebuie să fie lipsită de orientarea teoretică, iar pe de altă parte, legea exprimată prin cuvânt trebuia să se poată baza pe aplicarea ei în practică”²⁹. Tocmai de aceea, „studierea Torei era mai presus decât reclădirea templului” (Megillah 16b), iar nimeni nu avea dreptul „să se retragă de la casa de studiu și să nu se depărteze de spusurile Torei, nici măcar în ceasul morții” (Shabbat 83b).

²¹ Terry J. Betts, *Ezekiel the Priest: A Custodian of Tora*, New York, Peter Lang Publishing, 2005, p. 5 ș.u.

²² Termenul de școală nu apare nicăieri în Vechiul Testament, deoarece casa părintească era asimilată locului unde erau deprinse învățăturile; în procesul de învățământ un rol extrem de important revenea părinților (James Hastings, *A Dictionary of the Bible*, Volume I: D – Feasts, Part II, Honolulu, University Press of Pacific, 2004, p. 646).

²³ David Collins, *Jewish Wisdom in the Hellenistic Age*, Louisville, Kentucky, Westminster John Knox Press, 1997, p. 36.

²⁴ David Bridger, Samuel Wolk, *The New Jewish Encyclopedia*, West Orange, New Jersey, Behrman Publishing House, 1976, p. 123.

²⁵ Samuel Rocca, *Herod's Judaea: A Mediterranean State in the Classical World*, Tübingen, Mohr Siebeck, 2008, p. 130.

²⁶ În anul 64 d.Hr., marele preot Joshua ben Gamala a instituit un sistem de școli elementare în întreaga Țară Sfântă, salariile educatorilor fiind plătite de către comunitățile israelite-Baba Bathra 21a (Arye Forta, *Examining Religions: Judaism*, Oxford, Heinemann Educational, 1995, p. 88).

²⁷ Jacob Neusner, *A Theological Commentary to the Midrash: Pesiqta de Rab Kahana*, vol. I, Lanham, Maryland, University Press of America, 2001, p. 72.

²⁸ Dan Urman, Paul Virgil McCracken Flesher, *Ancient synagogues: historical analysis and archaeological discovery*, Leiden, Brill Publishers, 1995, p. 241; Martin Sicker, *The Moral Maxims of the Sages of Israel: Pirkei Avot*, Lincoln, Nebraska, iUniverse Publishing House, p. 173.

²⁹ Dan Miron, *Educația – dimensiune a vieții*, în *MMS*, an LIX, nr. 7-9, iulie-septembrie, 1983, p. 401.

În Vechiul Testament, termenul specific pentru educație era *yasar*, care se poate traduce prin pedeapsă, bătaie, împlânzire (Ieremia 10, 24; Pilde 9, 7)³⁰. De aici putem deduce importanța ce se acorda mijloacelor punitive, în cazul în care copilul devenea neascultător: „Cine cruță toiagul său își urăște copilul, iar cel care îl iubește îl ceartă la vreme” (Pilde 13, 24); „Pedepsește pe feciorul tău, cât mai este nădejde (de îndreptare), dar nu ajunge până acolo ca să-l omori” (Pilde 19, 18). Așadar, erau recomandate și pedepsele corporale, dar administrate cu blândețe, făcându-se apel la înțelepciune: „Dacă vreunul se abține să pedepsească un copil, acesta va fi în cele din urmă un desfrănat fără speranță” (Exodus Rabbah 1, 1); „Omul nu trebuie să-și terorizeze în mod excesiv copiii” (Ghittin 6b); „Copilul trebuie pedepsit cu mâna stângă și mângâiat cu mâna dreaptă” (Semahot 2, 6)³¹. Totuși, pentru noțiunea de educație, instrucție, disciplină, se putea folosi și *musar* (Pilde 1, 8)³².

Obligația de a învăța legea revenea bărbatului, femeia având doar roluri domestice: „Cum își dobândesc femeile un merit? Trimițându-și copiii să studieze Tora la sinagogă și soțul să se instruiască în școlile rabinilor” (Berachot 17a)³³. Apoi, „femeia rămâne acasă, în timp ce bărbatul merge în societate și dobândește înțelepciune prin discuții cu alți bărbați” (Genesis Rabbah 11, 1). Totuși, femeia avea un rol hotărâtor asupra destinului bărbatului ei, deoarece au „sufletul luminat” (Shabbat 33b): „Se spune că un israelit evlavios se însurase cu o femeie, cucernică și ea. Deoarece n-au avut copii, au divorțat. Bărbatul s-a recăsătorit cu o femeie rea; ea l-a stricat și pe el. Femeia divorțată s-a recăsătorit și ea. Soțul pe care l-a luat era un om rău, dar ea l-a adus pe drumul drept. Deci, totul depinde de femeie” (Genesis Rabbah 17, 7).

Unele texte talmudice sunt mai indulgente în privința cooptării mamei în procesul educativ: „Rabi Yose ben Hanina a spus în numele lui Resh Lakish: Pentru ca el să-l poată educa în spiritul îndeplinirii poruncilor. Dacă este așa, atunci de ce nu și o femeie? El este de părere că un bărbat trebuie să-și educe fiul în îndeplinirea legilor, dar o femeie nu trebuie să-și educe fiul în îndeplinirea legilor?” (Nazir 28b)³⁴. Aceasta este și părerea lui Rabenu Menahem Hameiri din Provence.

De asemenea, tot tatăl avea datoria de a-și întreține copiii din punct de vedere financiar (Shulchan Aruch, Even Haezer 73:6-7)³⁵. „Dragostea unui tată se îndreaptă spre copii, iar dragostea copiilor se îndreaptă spre proprii lor copii” (Sotah 49a). Un astfel de tată era binecuvântat, deoarece cuvântul din Psalmul 106, 3, „binecuvântat este cel care practică dreptatea tot timpul”, se referă tocmai la el (Ketubot 50a). Chiar dacă dispunea de mijloacele financiare necesare, mama era scutită de aceste obligații (Shulchan Aruch, Even Haezer 71:1)³⁶. Astfel, „un bărbat trebuie să cheltuiască pentru

³⁰ Donald E. Gowan, *The Westminster Theological Wordbook of the Bible*, Louisville, Kentucky, Westminster John Knox Press, 2003, p. 83.

³¹ Louis Israel Newman, Samuel Spitz, *The Talmudic Anthology: Tales and Teachings of the Rabbis, a Collection of Parables, Folk-tales, Fables, Aphorism, Epigrams, Sayings, Anecdotes, Proverbs and Exegetical Interpretations*, West Orange, New Jersey, Behrman Publishing House, 1945, p. 70.

³² Louis Jacobs, *The Book of Jewish Belief*, Springfield, New Jersey, Behrman Publishing House, 1984, p. 146.

³³ Nahum Norbert Glatzer, *Geschichte der talmudischen Zeit*, Neukirchen-Vluyn, Neukirchener Verlagsgesellschaft, 1981, p. 117.

³⁴ Getsel Ellinson, *Women and Mitzvot*, vol. I, *Serving the Creator*, Jerusalem, Ahva Press, 1986, p. 9-10.

³⁵ Vezi un studiu detaliat în Elie Spitz, *Through Her I Too Shall Bear a Child: Birth Surrogates in Jewish Law*, în „The Journal of Religious Ethics”, Oxford, Blackwell Publishing, vol. 24, nr. 1, 1996, p. 65-97.

³⁶ Liela H. Goldman, *Saul Bellow's Moral Vision: A Critical Study of the Jewish Experience*, New York, Irvington Publishers, 1983, p. 64.

alimentația lui personală mai puțin decât îi permit mijloacele, pentru îmbrăcăminte atât cât îi îngăduie mijloacele, și mai mult decât mijloacele pe care le are pentru a-și cinsti soția și copiii, deoarece aceștia depind de el, în vreme ce el însuși depinde de Acela Care a vorbit și Care a creat universul” (Hul. 84b). Doar dacă tatăl era în imposibilitatea de a satisface aceste cerințe și după ce mama își asigura propriile nevoi, ea putea fi obligată să poarte grijă și de copii. În caz de divorț, ea putea în mod benevol să-și ia copiii în întreținere. Printre alte îndatoriri casnice, femeia trebuia să alăpteze pruncii, aceasta în cazul în care nu era angajată o slujitoare, care să-i poată oferi hrană copilului (Mishna Ketubot 5:5)³⁷.

Nașterea copiilor era un prilej de mare bucurie pentru o familie israelită³⁸: „Când are loc o naștere, toți se bucură; când are loc un deces, fiecare plânge” (Ecclesiast Rabbah 7:1); un semn al binecuvântării divine: „Apoi, ridicându-și ochii și văzând femeile și copiii, Isav a zis: Cine sunt aceștia? Zis-a Iacov: Copiii cu care a miluit Dumnezeu pe robul tău!” (Facerea 33, 5); „Cununa bătrânilor sunt nepoții, iar mărirea fiilor sunt părinții lor” (Psalm 17, 6); „Iată, fiii sunt moștenirea Domnului, răsplata rodului pântecelui. Precum sunt săgețile în mâna celui viteaz, așa sunt copiii părinților tineri. Fericit este omul care-și va umple casa de copii; nu se va rușina când va grăi cu vrăjmașii săi în poartă” (Psalm 126, 3-5); „Femeia ta ca o vie roditoare, în laturile casei tale; fiii tăi ca niște vlăstare tinere de măslin, împrejurul mesei tale. Iată, așa se va binecuvânta omul, cel ce se teme de Domnul” (Psalm 127, 3-4).

Apoi, pe copii se sprijină însuși viitorul întregii societăți omenești (Berachot 64a), tinerele vlăstare „dând sens familiei”³⁹. Moașele prezentau copilul tatălui, care îl lua în brațe și recunoștea, în acest fel, paternitatea (Facerea 50, 23). Se considera că familiile care aveau urmași erau binecuvântate de Dumnezeu, lipsa copiilor trebuind evitată cu orice preț. Și dacă totuși soțiile erau infertile, se recurgea la un subterfugiu, sclavele fiind date bărbaților, pentru a se putea realiza descendența (Facerea 16, 1-3; Levitic 20, 21; Deuteronom 7, 14 etc.).

„O persoană fără copii era considerată a fi moartă” (Genesis Rabbah 71, 6). Ferirea de a avea copii era considerată o ofensă adusă lui Dumnezeu: „Isaia a venit la regele Ezechias și i-a spus: Așa vorbește Domnul: Împlinește în casa ta poruncile, căci vei muri, nu vei mai trăi (Isaia 38, 1). Ce semnifică aceste cuvinte: Vei muri, nu vei mai trăi? Ce? Iată: Vei muri în această lume, nu vei mai trăi în lumea care va să vină. Ezechias întreabă: De ce această pedeapsă aspră? Pentru că nu ți-ai îndeplinit datoria de a avea copii. Stai, dar iată motivul: cu ajutorul Sfântului Duh am văzut că din mine se vor naște copii nedemni. Ai pătruns deci tainele Celui milostiv? Trebuia doar să împlinești ceea ce ți s-a rânduit, lăsându-L pe Cel Sfânt, binecuvântat fie El, să facă tot ceea ce va socoti că este mai bine!” (Berachot 10a).

După trecerea unei anumite perioade, femeia se putea prezenta la locul de închinare, aducând jertfă de curățire un miel și un pui de porumbel sau turturea (Levitic 12, 2-8). Dacă primul născut era băiat, tatăl trebuia să-l răscumpere dând în schimb 5 sicli de argint, „în amintirea celor 273 de întâi născuți curați la ieșirea din Egipt”⁴⁰. Tot tatăl

³⁷ Jan Willem Van Henten, *Families and Family Relations: As Represented in Early Judaism and Early Christianities: Texts and Fictions-Studies in Theology and Religion*, vol. 2, Leiderdorp, Deo Publishing, 2000, p. 121-122.

³⁸ Leon Arion, *op. cit.*, p. 225.

³⁹ Cătălin Vatamanu, *Responsabilitatea familială a educării copilului – o perspectivă veterotestamentară*, în „Teologie și viață”, serie nouă, an XXI, nr. 1-4/2011, p. 29.

⁴⁰ Dumitru Abrudan, Emilian Cornițescu, *op. cit.*, p. 126.

avea datoria săvârșirii circumciderii pruncului de parte bărbătească, iar mama era aceea care îi punea nume copilului, imediat după naștere: „După câțva timp a zămislit Ana și a născut un fiu și i-a pus numele Samuel, căci își zicea ea: De la Domnul Dumnezeu Savaot l-am cerut!” (I Regi 1, 20)⁴¹. Numele era ales în așa fel încât să exprime comportamentul lui viitor (I Samuel 25, 25) și rolul pe care avea să-l îndeplinească în istoria poporului evreu (Judecători 6). Se pare că obiceiul acesta exista la mai multe popoare din jurul Canaanului⁴². În cazuri mai rare, tatăl era cel care punea nume copilului (Facerea 16, 15; 17, 19; Ieșirea 2, 22).

În Vechiul Testament, copilul era privit ca o binecuvântare, ca un dar dumnezeiesc. Spre deosebire de lumea greco-romană, în comunitatea iudaică nimeni nu ar fi îndrăznit să-și părăsească pruncul nou-născut. Istoricul roman Tacitus afirmă despre israeliți că aceștia nu practicau abandonul copiilor și nici uciderea lor, spre deosebire de popoarele vecine, care recurgeau adeseori la astfel de gesturi: „La iudei, omorârea unui copil născut este un mare păcat”⁴³. Dorința fermă de a avea copii se poate remarca în cuvintele Rahelei, soția lui Iacov, când aceasta, lovită de sterilitate, se adresează patriarhului: „Dar Rahila, văzând că ea n-a născut lui Iacov nici un fiu, a prins pizmă pe sora sa și a zis lui Iacov: «Dă-mi copii, iar de nu, voi muri». Mâniindu-se însă Iacov pe Rahila, i-a zis: «Au doară eu sunt Dumnezeu, Care a stârpit rodul pântecelui tău?»” (Facerea 30, 1-2). Tocmai de aceea, cuvântul sfânt fericește pe cei ce au copii mulți: „Iată, fiii sunt moștenirea Domnului, răsplata rodului pântecelui. Precum sunt săgețile în mâna celui viteaz, așa sunt copiii părinților tineri. Fericit este omul care-și va umple casa de copii; nu se va rușina când va grăi cu vrăjmașii săi în poartă” (Psalm 126, 3-5). Iar psalmul următor laudă pe „femeia roditoare”, care „nu-și închide rodul pântecelui”: „Femeia ta ca o vie roditoare, în laturile casei tale; fiii tăi ca niște vlăstare tinere de măslin, împrejurul mesei tale. Iată, așa se va binecuvânta omul, cel ce se teme de Domnul. Te va binecuvânta Domnul din Sion și vei vedea bunătățile Ierusalimului în toate zilele vieții tale. Și vei vedea pe fiii fiilor tăi. Pace peste Israel!” (Psalmul 127, 3-6).

În mai multe pasaje scripturistice remarcăm legătura indestructibilă dintre binecuvântarea divină și nașterea de prunci: „Și Eu voi ridica din tine un popor mare, te voi binecuvânta, voi mări numele tău și vei fi izvor de binecuvântare. Binecuvânta-voi pe cei ce te vor binecuvânta, iar pe cei ce te vor blestema îi voi blestema; și se vor binecuvânta întru tine toate neamurile pământului” (Facerea 12, 2-3); „Și au binecuvântat pe Rebeca și i-au zis: «Sora noastră, să se nască din tine mii și zeci de mii și să stăpânească urmașii tăi porțile vrăjmașilor lor!»” (Facerea 24, 60)⁴⁴.

Angoasa, zbuciumul sufletec, durerea profundă a mamei infertile – se pot distinge cu claritate în primul capitol al Cărții I Regi, unde se prezintă episodul nașterii lui Samuel, fiul lui Elcana și al Anei: „Așa se întâmpla în fiecare an, când mergea ea la casa Domnului: aceea o amăra, iar aceasta plângea și se tânguia și nu mânca. Dar iată o dată Elcana, bărbatul său, i-a zis: «Ana!» Și ea a răspuns: «Iată-mă!» A zis Elcana: «Ce plângi și de ce nu mănânci și pentru ce e întristată inima ta? Nu sunt eu oare pentru tine mai bun decât zece copii?» [...] Ea însă s-a rugat Domnului cu sufletul întristat și a

⁴¹ Vezi și Facerea 29, 31; 30, 24; 35, 18; I Samuel 1, 20; Rut 4, 17. De asemenea, vezi Rolland de Vaux, *Les institutions de l'Ancien Testament*, Paris, Les Edition du Cerf, 1989, p. 74.

⁴² Leon Dură, *Familia în lumina Noului Testament*, în „Studii Teologice”, an LV, nr. 1-2, ianuarie-iunie, 2003, p. 105-106.

⁴³ Dan Miron, *op. cit.*, p. 395.

⁴⁴ Rochelle L. Millen, *Women, Birth, and Death in Jewish Law and Practice*, Waltham, Massachusetts, Brandeis University Press, 2004, p. 95.

plâns amarnic. Și a dat făgăduință, zicând: «Atotputernice Doamne, Dumnezeule Savaot, de vei căuta la întristarea roabei Tale și-ți vei aduce aminte de mine și de nu vei uita pe roaba Ta, ci vei da roabei Tale un copil de parte bărbătească, îl voi da ție, și nu va bea el nici vin, nici sicheră, nici brici nu se va atinge de capul lui» (I Regi 1, 7-11)⁴⁵.

Cu 200 de ani înainte de „plinirea vremii”, Isus, fiul lui Sirah, vorbea despre educația pe care trebuia să o aibă tânărul iudeu, împlinind, în același timp porunca dumnezeiască: „Fiilor, ascultați-mă pe mine, tatăl, și vă purtați așa ca să vă mântuiți. Că Domnul a înălțat pe tată peste fii și a întărit judecata mamei peste copii. Cel care cinstește pe tată se va curăți de păcat. Și ca acel care strânge comori, așa este cel care cinstește pe mama sa [...]. Rușine tatălui este fiul neînvățat (*bar*); iar când este o fiică (*bath*), ea s-a născut spre paguba părintelui său. Fiica înțeleaptă face bogat pe bărbatul său; iar cea fără de rușine este de întristare celui ce a născut-o. Fiica fără rușine face să roșească și pe tată și pe bărbat și de amândoi este disprețuită. [...] Calul neîmblânzit ajunge năraș, așa și un copil lăsat în voia lui ajunge rău-crescut. [...] Ceartă pe fiul tău și fă-l să lucreze, ca să nu se poticnească întru rușine. [...] Ai grijă de nume, că acesta-ți va rămâne mai mult decât o mie de comori mari de aur” (Ecclesiasticul 3, 1-17; 22, 3-5; 30, 8, 13; 41, 15).

Unele texte ale Talmudului vorbesc despre o strictețe mai mare în privința obligației copiilor de a-și cinsti părinții, comparativ cu aceea de a-L cinsti pe Dumnezeu: „Mare este învățătura de a-și cinsti părinții, deoarece, Cel Sfânt, binecuvântat fie El, îi atribuie chiar mai multă importanță decât cinstirea care-i este acordată Lui Însuși, căci stă scris: Cinstește pe tatăl tău și pe mama ta!, precum și Cinstește-L pe Cel Veșnic cu bunurile tale! Cu ce Îl cinstești pe Dumnezeu? Cu ceea ce ți-a fost dat; de pildă, aducând la îndeplinire legi precum cele ale spicelor care trebuie lăsate pe câmp, ale colțului ogorului, ale dijmelor, ale milosteniei față de sărac etc. Dacă ai mijloacele să te conformezi acestor porunci, fă-o, dar dacă aceste mijloace îți lipsesc, nu ești obligat s-o faci. Nu tot așa stau lucrurile cu cinstea pe care o datorezi părinților tăi. Fie că ai sau nu mijloace, ești obligat să îndeplinești porunca, chiar dacă ești un cerșetor care umblă din poartă în poartă” (Pe’ah 15d). Totuși, dacă faptele părinților erau contrare voii lui Dumnezeu, situația se schimba, legea sfântă având întâietate: „Dacă un tată ar porunci fiului său să se întineze sau să nu înapoieze un obiect pierdut, pe care el l-a găsit, la prima vedere am putea spune că fiul ar fi obligat să se supună. Dar trebuie învățat și următorul text: Fiecare om trebuie să-și respecte mama și tatăl și trebuie să respecte și Sabaturile Mele [Legile Mele] (Levitic 19, 3). Căci, fiecare dintre voi este legat și prin cinstirea care este datorată Mie” (Yebamot 6a)⁴⁶.

Apoi, este interesantă explicația pe care o oferă Talmudul în privința întâietății tatălui la cinstire, căci porunca Decalogului este edificatoare în acest sens: „Cinstește pe tatăl tău și pe mama ta”⁴⁷: „A fost descoperit de către Acela Care a adus universul la existență că un fiu va înclina să-și cinstească mama mai mult decât pe tatăl său, pentru că mama îl câștigă prin vorbe pline de bunătate. De aceea, Cel Sfânt, binecuvântat fie

⁴⁵ Stephen J. Andrews, Robert D. Bergen, *1, 2 Samuel: Holman Old Testament Commentary*, Volume Six, Nashville, Tennessee, Broadman & Holman Publishers, 2009, p. 11-15; Baruch Finkelstein, Michal Finkelstein, *The Third Key: A Jewish Couple's Guide to Fertility*, Jerusalem, Feldheim Publishers, 2005, p. 10-16; Penelope Duckworth, *Mary: The Imagination of Her Heart*, Cambridge, Massachusetts, Cowley Publications, 2004, p. 38-39.

⁴⁶ *Ein Yaakov: The Ethical and Inspirational Teachings of the Talmud*, a translation with commentary by Yaakov Finkel, Lanham, Maryland, Rowman and Littlefield Publishers, 2004, p. 353.

⁴⁷ La Levitic 19, 3 i se dă întâietate mamei.

El, a dat întâietate tatălui în porunca privind cinstirea datorată părinților. Dar a fost descoperit și cunoscut în fața Lui și faptul că un fiu trebuie să se teamă mai mult de tatăl decât de mama sa, deoarece tatăl este cel care îl învață Tora. De aceea, Cel Sfânt, binecuvântat fie El, a dat întâietate mamei în porunca referitoare la teama datorată părinților” (Kiddushin 30b și urm.)⁴⁸. Diferența persista și în cazul unui conflict în familie, între tată și mamă: „Dacă tatăl mi-ar spune: Dă-mi apă să beau, și mama mi-ar face aceeași cerere, cui trebuie să-i răspund în primul rând? Atunci lasă cinstirea datorată mamei tale și cinstește-ți tatăl, căci atât mama ta, cât și tu aveți datoria să-l cinstiți pe el” (Kiddushin 31a).

Binecuvântarea lui Dumnezeu se revărsa peste familia în care tatăl și mama erau respectați: „Atunci când un om își cinstește tatăl și mama, Cel Sfânt, binecuvântat fie El, zice: Țin socoteală de aceasta, ca și cum aș locui împreună cu ei și aș fi cinstit Eu” (Kiddushin 38b). De asemenea, tot Talmudul explica limitele pe care la avea această cinstire adusă părinților: „Un rabin prezida consiliul orașului. O dată, mama îl palmui în prezența întregii adunări. Papucul de care ea se sluji pentru a-l lovi îi scăpă din mână. El îl ridică de jos și i-l întinse, pentru ca ea să nu fie nevoită să se aplece” (Pe’ah 15c); „Dacă un fiu își vede tatăl păcătuiind împotriva poruncilor Torei, el nu trebuie să spună: Tată, ai păcătuit împotriva legilor biblice!, ci: Tată, iată ce se pune în Tora!, lăsându-și părintele să decidă asupra modului cum trebuie procedat. În acest fel, tatăl își va da seama de greșeala săvârșită și nu va fi făcut de rușine” (Sanhedrin 80b-81a)⁴⁹.

Obligația de cinstire persista și după decesul părinților: „Fiecare om trebuie să-și cinstească tatăl, viu sau mort. Dacă a murit, fiul, când are prilejul să vorbească despre el, nu trebuie să spună: Așa spunea tatăl meu, ci Așa vorbea tatăl meu, învățătorul meu; fie ca eu să fiu ispășirea morții sale”. Aceasta era valabil numai 12 luni de la decesul tatălui. După trecerea acestui soroc, fiul avea datoria să spună: Amintirea sa este binecuvântată în viața cea veșnică” (Kiddushin 31a)⁵⁰.

Ca o concluzie, putem spune că, la vechii evrei, copilul învățat era mai prețuit decât un soldat sau un paznic al cetății. Acest lucru este scos în evidență de către rabinul Iuda Nesia, care și-a trimis colegii prin cetăți să vestească poporului Legea lui Moise. La întrebarea acestora: „Cine sunt apărătorii cetății?”, de fiecare dată li se răspundea: paznicii și soldații. Imediat, greșeala era scoasă în evidență: „Aceștia nu sunt apărătorii cetății, ci distrugătorii ei”. Pentru a sublinia importanța educației în viața omului, unii dintre rabini considerau că doar aceia care vor „poseda la perfecție Tora și vor face fapte bune” vor ajunge de-a dreapta lui Dumnezeu. Alții, însă, susțineau că numai învățătorii Bibliei și ai Mishnei, care se ocupă în mod serios de instruirea copiilor, se vor bucura în împărăția cerurilor (Pesiqta Kahana 180a)⁵¹.

⁴⁸ Moshe Lieber, *The Fifth Commandment: Honoring Parents : Laws, Insights, Stories and Ideas*, New York, Mesorah Publications, 1998, p. 58.

⁴⁹ Ronald L. Eisenberg, *What the Rabbis Said: 250 Topics from the Talmud*, Santa Barbara, California, ABC-CLIO Press, p. 117.

⁵⁰ Dovid Wax, *The Encyclopedia of the Taryag Mitzvot: The Ten Commandments*, vol. I, Lakewood Township, New Jersey, Taryag Legacy Foundation, 2005, p. 246.

⁵¹ Claude Goldsmid Montefiore, *Rabbinic Literature and Gospel Teachings*, New York, KTAV Publishing House, 1970, p. 257.

EDUCATION IN THE JEWISH SOCIETY OF THE OLD TESTAMENT
(Summary)

Keywords: education, children, father, mother, Jews, God, Torah.

In the Old Testament, there was a great emphasis on the family and the birth and the education of the children. At the foundation of the society stood the family, based on the prescriptions of the Torah given by God to Moses. In the scriptural pages, the relations between men and women in marriage are particularly complex. Sometimes, the love between the two is considered important, othertimes the worries for success, in other cases the two are married thanks to the parents. In view of the chosen people, marriage and procreation were true religious acts-mitzvot. A family who had children was considered to be blessed by God, was seen as a viable example of *modus vivendi* of the faith. In his turn, the child was seen as a real godsend, a major source of stability and prosperity. The father was concerned about the child education at first, and then he was able to use the services of a public school. This article captures various aspects of the young Israelite's education in the Old Testament, the content of the education matters, educators, social implications, etc.